

Жусупкелдиев К. К.
Ж.Баласагын ат. Кыргыз улуттук университети.
Бишкек ш. Karibekov_77mail.ru

ЭТНОПЕДАГОГИКАНЫН НЕГИЗДЕРИ

Кыргызыский национальный университет имени Жусупа Баласагына

Элдик педагогика — элдин оозеки чыгармачылыкта, үрп-адат, каада-салттарда, оюн жана оюнчуктарда сакталган педагогикалык идеяларынын жана тарбиялык тажрыйбаларынын тутуму.

ОСНОВЫ ЭТНОПЕДАГОГИКИ

Kyrgyz National University named after Zhusup Balasagyn

Jusupkeldiev K.K.

Народная педагогика – это система педагогических идей и воспитательного опыта, сохранённая в обычаях и традициях, играх и игрушках, устном народном творчестве.

Ключевые слова: этнопедагогика; воспитательный опыт.

National pedagogy is a system of pedagogical ideas and educational experience that kept in customs and traditions, games and toys, folklore

Key words: ethnopedagogy, educational experience.

Өзөктүү сөздөр: *Этнопедагогик; элдик тарбия; үй-бүлө; тарбиялоо; педагогика; салтуу; баалуулуктар; уруу; илим.*

Этнопедагогиканы жалпысынан элдик тарбиянын (табигый, өткөн, бейформал, салттуу, мектептен тышкары) тарыхы жана теориясы деп тааныштырсак болот. Этнопедагогика – этникалык топтордун балдарды тарбиялоодогу жана билим берүүдөгү эмпирикалык тажрыйбалары, үй бүлөнүн, уруунун, элдин моралдык-этикалык жана эстетикалык таанып билүү байыркы баалуулуктары тууралуу илим.. Этнопедагогика элдик педагогика тууралуу түшүнүк берет жана аны азыркы шартта колдонуунун жолдорун сунуштайт, этникалык топтордун көп кылымдык, табигый өнүгүүдөгү элдик салттардын кошулмасына негизделген тажрыйбасын чогултат жана изилдейт.

Этнопедагогика термини илимий лексиконго 60—70 жылдарда Г.Н.Волковдун эмгектери аркылуу кирди. Атап айтканда, анын «Чуваш элинин этнопедагогикасы» (1966), «Этнопедагогика» (1974) аттуу эмгектеринде бул илимдин өзүнө таандык табияты, нерсеси, изилдеп чечүүчү көйгөйлөрүү алгачкы жолу аныкталып, өз алдынча илим катары калыптанышы, өнүгүшү үчүн өбөлгөлөр түзүлдү. Буга чейинки илимий адабияттарда элдин таалим-тарбиялык тажрыйбаларын изилдөөчү билим катары «элдик педагогика» термини колдонулуп келген. Белгилей кетүүчү нерсе, бул терминдин маңыз мазмуну боюнча окумуштуулар арасында азыркыга чейин да бирдиктүү көз караш жок.

Педагогикалык адабияттарда көбүнесе кездешкен аныктамалар төмөнкүлөр:

«Элдик педагогика — элдин оозеки чыгармачылыкта, үрп-адат, каада-салттарда, оюн жана оюнчуктарда сакталган педагогикалык идеяларынын жана тарбиялык тажрыйбаларынын тутуму», тарбия жаатындагы элдик эмпирикалык билимдер», «оозеки педагогикалык чыгармачылыж» (Волков Г. Н.),

«Окутуу, тарбиялоонун максаты, милдеттерин, каражаттарын, көндүм, ыкмаларын өз ичине камтыган элдик эмпирикалык билимдердин тутуму» (Ханбиков Я.И.),

«Эл массаларынын тарбия жаатындагы көз караштарынын, үрп-адат, каада-салттарынын жыйындысы. Анын объектиси бардык жыныстагы, бардык жаш курактагы адамдардын инсаны» (Гашимов А. Ш.),

«Эл массаларынын тарбия жаатындагы көз караштарынын тажрыйбаларынан улам жаралып, практикада текшерилип, тастыкталып, муундан муунга оозеки өтүп келген эмпирикалык билим, көндүм, ыкмалардын тутуму» (Измайлов А. Э.).

Келтирилген мисалдар таасын көрсөтүп тургандай, окумуштуулардын ойлорунда олуттуу айрымачылыктар деле жок, тескерисинче, алардын пикирлериндеги кээ бир өзгөчөлүктөр элдик педагогиканын маңызын ар тараптуу түшүнүүгө жардам берет. Ошондой болсо да элдик

педагогикага мүнөздөмө берүүдө төмөнкүдөй принципалдуу жагдайларды эске албай коюуга болбойт.

а) Тарбиялоо жөнүндөгү талаптар, керектөөлөр жана тажрыйбалар улут пайда болгонго чейин эле пайда боло баштайт. Алсак, азыркы адамдар үчүн эрежеге айланган улууларды сыйлоо салтынын учугу уруулук коомдо жатат. Өткөн муундардан мурас калган өнөрлөрдү, турмушка керектүү жүрүм-турум эрежелерин үйрөнүш үчүн уруу коомунун жаштары уруу башчыларын, улууларды кунт коюп угушуп, алардын акыл-насааттарын, буйруктарын өзүлөрүнө үлгү катарында кабыл алышкан жана аткарышкан. Байыркы мезгилдерден тартып ушул күнгө чейин бул салт эл турмушунда бекем сакталып келе жатат, же тарыхтын буурул таңында көз жарган мифтерди мисалга тарталы. Мында деле адамдардын жашоо-тиричилиги, адеп-аристине байланышкан орошон ойлор, осуяттар мол. Андыктан, улуттун улут болуп калыптанышындагы ошол рухий башаттар да чоң роль ойлогонун эске ала жүрүү шарт.

б) Элдик педагогикалык идеялар, адат-салттар, жөрөлгөлөр элдик керектөөлөр улам пайда болот, өсөт жана өнүгөт. Биринчиден, элдин керектөөсүнө шайкеш келген рухий педагогикалык нарк-дөөлөттөр гана элдин салттуу ишенимине, идеалына айланат. Экинчиден элдин рухий практикалык, турмуштук талаптарынын улам өсүшү жаңы педагогикалык табылгаларды, тажрыйбаларды жаратат, өнүктүрүлүп өстүрөт.

в) Ар бир элдин педагогикалык маданияты өздөрү жашаган географиялык чөйрөгө жана тарыхый шарттарга байланыштуу өзгөчөлүккө ээ болот. Ал эми, географиялык чөйрө да тарыхый шарттар да бардык жерде бирдей эмес.

г) Элдик педагогика — бул баарыдан мурда, тигил же бул улуттун социалдык турмушунун практикасы, таалим-тарбия жаатындагы нерселүү, жөрөлгөлүү иш-аракеттеринин бөтөнчө тутуму. Демек, элдик педагогика тарбиялоо, билим берүү жаатындагы акыл-ойлордун, ишеним-идеалдардын гана уюткусу эмес, ал баарыдан мурда, ошол идеалдарды калыптандырууга багытталган элдин практикалык педагогикалык иш-аракеттерин өз ичине камтыган өзгөчө феномен. Жогорудагы көрүнүктүү окумуштуу-этнопедагогдордун пикирлерине жана кошумча далилдерге таянуу менен элдик педагогикага төмөнкүдөй жалпылама аныктама берүү ылайык.

Элдик педагогика — бул улут улут болуп калыптанганга чейин эле узак мөөнөт жашап, белгилүү географиялык жана тарыхый шарттардын, элдин керектөөлөрүнүн негизинде өнүгүп-өркүндөп, адамды ишенимдердин, ыймандык нарк дөөлөттөрдүн духунда тарбиялоого багытталган билимдердин жана практикалык эмпирикалык муундан-муунга мурасталган идеялардын, ишенимдердин, иш-аракеттеринин бөтөнчө тутуму.

Эгерде элдин рухий жактан өнүгүшү үчүн кайдыгер кароого мүмкүн болбогон, атүгүл анын тагдыры үчүн олуттуу мааниге ээ болгон бөтөнчө кубулуштар бар десек, анда алардын сырт үйүнүн чечмелөөчү илимдин жаралышы дал ушул мыйзам ченемдүүлүктөр менен түшүндүрүлөт. Этнопедагогика илиминин жаралышы дал ушул мыйзам ченемдүүлүктөр менен түшүндүрүлөт. Азыркы илимде аталган терминге карата Г. Н. Волков тарабынан берилген аныктама туруктуу деп кабыл алынган.

Этнопедагогика — бул өсүп келе жаткан жаш муундарды тарбиялоо боюнча калайык-калктын тажрыйбасы, анын педагогикалык көз караштары, турмуш-тиричиликтин, үй-бүлөнүн, уруктун уруунун жана элдин педагогикасы жөнүндөгү илим» (Волков Г. Н. «Этнопедагогика», 1974, 66-б.). Этнопедагогика — «этнос» жана «педагогика» деген илимий терминдердин курамынан турат. «Этнос»-урук, урук, эл улут деген түшүнүктөрдү жалпы туюнтуучу илимий термин. Демек, этнопедагогика термини элдердин, урук, уруулардын, улуттардын педагогикалык билимдери менен тажрыйбаларын жалпылоочу илим ка-тары туура негизделген.

Г. Н. Волков «элдик педагогика» жана «этнопедагогика» ортосундагы чекти ачык жана так ажыраткан. Элдик педагогика элдин таалим-тарбия идеяларын, тажрыйбаларын мүнөздөөгө карата айтылса, ал эми этнопедагогика теориялык ой жүгүртүүлөрдүн, илимдин чөйрөсү.

Элестүү айтсак, эгер элдик педагогика жана этнопедагогика аттуу хрестоматиялык жыйнак түзүлө турган болсо, анын биринчисинде элдик педагогикалык мазмундагы оозеки чыгармалар, үрп-адат, каада-салттардын кыскача баяндамалары орун алмак, ал эми экинчиси ошол тарбиялык салттарды, орошон ойлорду илимий талдоого алган эмгектерден турмак.

Демек жогорудагы окумуштуулардын айтканына таянсак этнопедагогика төмөнкүлөрдү изилдейт:

1) элдик негизги педагогикалык түшүнүктөрдү (кам көрүү, тарбиялоо, өзүн өзү тарбиялоо, кайрадан тарбиялоо, устатчылык, окутуу, үйрөтүү);

2) бала тарбиянын объектиси жана субъектиси катары (өз балдар, жетим, асыранды, теңтуштар, достор, башкалардын балдары, балдардын чөйрөсү);

3) тарбиялоонун функцияларын (эмгекке даярдоо, моралдык-чыдамкайлык мүнөздү калыптандыруу, акылды өстүрүү, ден соолукка кам көрүү, жакшы нерселерди сүйүүгө үйрөтүү);

4) тарбиялоонун факторлору (жаратылыш, оюн, сөз, баарлашуу, салт, иш, тиричилик, маданият, дин, идеал);

5) табиялоонун методдору (көндүрүү, мисал келтирүү, буйрук, түшүндүрүү, үйрөтүү жана көнүгүү, каалоо жана бата берүү, каргыш, ант, өтүнүч, кеңеш, кыйытуу, макулдук берүү, тыюу салуу, керээз, коркутуу, калп айтуу, жазалоо, уруу);

6) тарбиялоонун каражаттары (эсептегичтер, макалдар, ылакаптар, табышмактар, эпостор, жомоктор, легендалар, уламыштар, мифтер ж.б.);

7) тарбиялоону уюштуруу (балдардын жана жаштардын эмгек бирикмелери, жаштардын майрамдары, жалпы элдик майрамдар).

Ар бир аталган темалардын ичинде педагогдун терең көңүл буруусун талап кылган, элдик педагогиканын жана маданияттын өзгөчөлүктөрүн терең түшүнүүгө жардам бере турган суроолор жана көйгөйлөр бар. Маселен, баланы багуу – элдин бирден бир педагогикалык түшүнүгү болуп эсептелет. Ал өз ичине эмизүүнү, ороону, кийинтүүнү, жуунтууну, дарылоону, сейилдөөнү ж.б. камтыган.

Же улуу жана универсалдуу жаратылышка окшош тарбиялоо факторун алсак. Өсүп келе жаткан муунду тарбиялоодо эл жаратылыш кубулуштарын кантип колдонгондугу тууралуу жалпыланган эмгектер эмдигиче жарала элек. А.П. Чехов жазгандай эмгек кылууга китеп менен эмес талаада, токойдо, суунун жээгинде үйрөтүшкөн. Бул өзүн-өзү тарбиялоо процессинде педагогика үчүн кызыктуу жана баалуу нерселер бар. Күн... Бул тууралуу ар кайсы элдерде эмне деген гана ыр, табышмактар, макалдар, жомоктор бар! Адамзат аларды акыл-эстик, ыймандуулук жана эстетикалык тарбиялоого жада калса эмгекке табиялоодо да колдонушкан. Жаратылыш – жөн эле жашоо орду эмес, бул ата-бабаларыбыздын короо жайы, бул асмандагы жылдыздар, чөптөр жана курт-кумурскалар, токойлор, булак-башаттар ж.б. Демек, педагогикалык мүмкүнчүлүктү изилдөөдө жаратылышты тарбиялоо фактору катары кароо этнопедагогдун ишмердүүлүгү үчүн учу кыйырсыз мейкин талаа сыяктуу.

Тарбиялоонун фоктору катары сөз дагы изилдөө үчүн учу кыйырсыз мейкин талаа сыяктуу. Эне тили – өнүгүп жаткан инсан үчүн негиздердин негизи. Өзүнүн баласын эне тилинен ажыраткан эне, баласы менен руханий жактан алыстайт жана адамдык жана этникалык толук кандуусуздукту калыптандырат. Жыйынтыгында адам өз элине тиешелүү мыкты сапаттардан айрылат. Элибизде : «тууган эмес, тутунган эне» деп айтылыт. Өз элиндин руханий маданият чөйрөсүнөн сырткары толук кандуу тарбиялай албайсың. Жаңы тарыхый шарттар эски көйгөйлөрдү жаңыча чечүүнү талап кылууда. Тарбиялоо менен диндин өз ара карым катнашы өтө татаал. Андыктан бул көйгөй этнопедагогикалык изилдөөлөр тармагындагы дагы бир татаал көрүнүш.

Педагогикалык илим элдик педагогикада көтөрүлбөгөн көптөгөн көйгөйлөрдү көтөрүп жана чечип келе жатат. Бирок ошол эле убакытта педагогикалык илим көңүл бурбаган элдик педагогикада укмуштудай табылгалар бар. Элдик этикалык жана педагогикалык салттар бүгүнкү күндө таптакыр унутта калгандыктан алардын чыгармачылык жактан кайра жаралышы инновациялык феномен катары каралып жаткандыгы бекеринен эмес. Алардын жаңы социалдык шарттарга диалектикалык ылайыкташуусу педагогикалык табылгаларга, кээде күтүүсүз жемиштүү жаңычылдыктарга да, алып келет.

АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ:

1. *Анисимов Г. А.* Пословицы и поговорки на уроках родного и русского языков // Народная педагогика и современные проблемы воспитания. Матер. Всесоюзной научно-практ. конф. Ч. IV. – Чебоксары : ЧГПУ, 1991.
2. *Аттокуров А. Т.* Кыргыз элдик оюндары педагогикалык кубулуш катары // Элдик педагогика жана тарбиялоонун заманбап көйгөйлөрү. Матер. Бүткүл союзукилимий-практ. конф. Ч. IV. – Чебоксары: ЧГПУ, 1991.
3. *Варанкин А. А.* Образовательный потенциал народных сказок / А. А. Варанкин // Народная педагогика и современные проблемы воспитания. Матер. Всесоюзной научно-практ. конф. Ч. IV. – Чебоксары: ЧГПУ, 1991.
4. *Волков Г. Н.* Этнопедагогика. – Чебоксары, 1974.
5. *Волкова С. И.* Тетрадь с математическими заданиями

